

A NÉPMESE PROBLÉMÁI.

ENÉHÁNY sor a népmese tudományos problémáiról kívánja az olvasót tájékoztatni. Ma a mesekutatók, mint önálló tudományág, jelentős szerepet tölt be, széleskörű művelő gárdával rendelkezik a kulturális világ minden államában s adataival, eredményeivel hathatós segédelmére van az általános etnológiának, szociológiának és tömeglélektannak.

A népmese több évezredes élete folyamán kétízben volt korszakos átalakító hatással az európai kultúrára s befolyását mindkét esetben jellegzetes fantasztikumának köszönhette.

Gyökeres hatása először körülbelül a XII. század közepe táján jelentkezik, midőn az addigi aszkéta, szkolasztikus, legfőljebb még reálisan hősi költészetet alakította át azzal, hogy belevitte csodaelemeit és megteremtette vele a lovagiroantikát.

Ez az érdekes korjelenség nemrég áll előttünk tisztán. Ama rég letűnt korszakba az adatok szórványos, gyér volta miatt sokáig nehéz volt betekintést szereznünk, csak Gaston Paris és társainak újabb keletű kéziratpublikációi: a chanson de geste-ek sorozata, majd a nyomokban jelentkező verses lovageposzok nagy irodalma derítették rá világosságot. Ma a lovagkort megelőző időkről, majd ennek új berendezkedéséről részletekig tiszta képünk van, akár csak a homéri eposzok révén az ó-görög életről. Míg a korábbi időkből klasszikus mintákon épült epikumok, rajongó látomásos legendái, egy-egy brutálisan barbár hősdal árulják el a korfelfogás alapjellegét, a XII. század derekán váratlanul, szinte egy csapásra megváltozik minden. Szembeszökő változás elsősorban az, hogy azelőtt a nő, a szerelem szóba nem kerülnek. A hős vagy elvonult életű önsanyargató, vagy künn a világban nagy étű vasgyúró s az egyik jellem-típus épúgy, mint a másik, lenézője, sőt megvetője a női nemnek. Ekkor egyszerre, mintha álomból ébrednének, mindkettő megtalálja ideálját lelki dispoziciója szerint: amaz a szent szűz alakjában, emez valamely előkelő világi hölgy személyében. Enyhül a korfelfogás nyersége egyebekben is. Figyelmük, amely eddig vagy a túlvilágon járt, vagy a csatamezőn, észrevesz sok egyéb földi jelenséget. Képzletük még friss és naiv; csodálkozó szemük érdekes, különös dolgokat fedez föl; rejtelmeket olvasnak bele az erdők lappangó mélyébe, csukott várkastélyok csendjébe, lakatlan szigetek magányába, vizek titokzatos életébe. Mindé helyek benépesülnek saját szerű lényekkel; azokkal, kikről már előbb is suttogtak itt-amott, de mint istentelen, ördögi káprázatokról nem volt szabad beszélni. Az egykorú bő irodalmi emlékek tanúsága szerint ekkor

rajzanak elő a homályból a népmesék ismert alakjai: törpék, óriások, rontó banyák, varázslók, sárkányok, velük kerülnek elő: a ködsapkák, repülő köpenyegek, táltos lovak, varázsvesszők.

A hősnek azelőtt csak a pogány volt irtandó ellenfele, vagy néha egy-egy erőszakos társ, akin szenvedett sérelmeért bosszút kellett vennie s a tetteiről szóló ének nem egyéb a való élet eseteinek elmondásánál némi költői szabadsággal, amúgy szép hegedűszóban (chanson degeste-ek). Ezt az alapjában reális, történeti költészetet váltja fel az az elbeszélés-mód, mely hőst az említett csodalényekkel állítja szembe. Itt is a harc még a fő teendő, de már nem a régi modorban. A diadalt e lappangó rémekkel szemben nem, mint azelőtt, nyílt egymásnak rohanás biztosítja, hanem a csel, valamely titkos fortély tudása. Hogy megtörje valamely varázsló hatalmát, legyőzhessen egy-egy ártó szörnyeteget, ahhoz ismét az kell, hogy a lovag fölkeresse ellenfelét rejtekében, behatoljon különös világába; ennek folyamán kalandokba sodródik, rémes helyzetek állnak elő, ahonnan csak félelmet nem ismerő vakmerősége és Istenbe vetett mély hite képes őt kimenteni. A régi párviadalok a személyes kitűnést, az egyéni hírnév kivívását szolgálták; az újabb idők daliája már nem maga dicsőségéért harcol. Neki vagy ártatlanul veszedelemben forgó nőt kell kiszabadítania, vagy azért éli át hallatlan kalandjait, hogy vele imádotjtját meghódítsa, kezét kiérdemelje. Az átalakulás folyamán ime csak azt látjuk, hogy a csaták egykori had verő vitéze észrevétlenül átváltozott mesehőssé.

Hogy a képzelet mindé csodás teremtményei miért bukkannak fel és hatolnak be irodalomba, közfelfogásba ép e biztosan rögzíthető időpontban és honnan kerülnek ép akkor elő: vajjon mindent a hispániai mórok közvetítésének tulajdonítsunk-e, akik keletről föltétlenül sokat hoztak magukkal a mesék csodavilágából s visszhangjuk lépten-nyomon kicsendül a lovagi mondamesék szerkezetéből, vagy helyi keletkezésűnek Ítéljük legtöbbjét (breton, oil-francia, germán, skandináv)? Minderről még nyílt vita folyik. A tény maga azonban elvitathatatlan; az egész középkor eszmevilágának, Ízlésének gyökeres megváltozását nem tudhatjuk be egyébrek, mint a mesék hirtelen térhódításának és egyeduralomra jutásának. Amint már egyszer messze Keleten, damaszkusi és bagdadi kalifák udvaraiban néhány nagy elbeszélő talentum a népmeséből kierlelte az 1001 éj műalkotásait, épúgy a középkori Európa fejedelmi székhelyeinek epikusai (Béroul, Thomas, Chrestien de Troyes) ugyanazon anyagból megteremtették a verses lovagregényt.

Évszázadok múlnak el azután. A csodás kalandokban való gyönyörködés, ennek mind mohóbb hajszolása kiváltságos körökből alááramlik a szélesebb rétegekbe. Énekesek látván a hangadó főüri elem izlésváltását, maguk részéről az alsóbb rétegek szórakoztatására szintén rávetik magukat az új érdekesítő történetekre; kényelmesebb előadás okából a nagylélekzetű kalandtömegeket elaprózzák epizódjaira, átköltik a nép szája íze szerint s megszületnek azok a kalandos rémes költemények, melyek vándorénekesek, minstrelek révén tömegajkra kerülnek s később a Percy-féle gyűjtemény legbecsesebb ballada termékeit szolgáltatják.

Ezzel egyidejűen a könyvnyomtatás számára is készülnek rövid prózai kivonatok; ez úton szintén sok beférkőzik a szélesebb rétegek emlékhagyományai közé, úgy hogy legtöbbször a hagyományok fenntartó ereje folytán ma is közszájon él s a népi mesekincsben számottevő tényezőként szerepel.

Míg azonban az alsó néposztályok ez ezeréves emlékeket napjainkig megőrizték, azalatt a felsőbb körök rég megfeledkeztek róluk. Már közvetlen az újkor elején megcsökken az érdeklődés irántuk. Renaissance és humanizmus az ókor józan szemével kezdi a dolgokat tekinteni s a képzetet e tarka, de gyökértelen játékaiktól elfordul. A kedvezőtlen áramlat feltartóztatlanul halad tovább s a rákövetkező felvilágosodás hideg, kiábrándult századai kéréltlenül számúznak minden csodatörténetet a gyermekszobákba. Ez időtől nincs a mesének más fenntartója, csak a nép és nincs más hallgatója, csak a gyermekek.

Említés történt fentebb arról, hogy a népmese kétízben volt korszakos hatással az európai kultúrára. Eddig tartott s ily viszontagságokon ment át az egyik: a költészetre gyakorolt befolyás. A másik újabb keletű: száz évvel ezelőtt indult meg s nem is oly egyetemes kihatású; fontos azonban egyéb szempontokból. Ez t. i. a kutató tudományt termékenyítette meg s eredményei, mint a hullámgyűrűk, azóta kihatnak számos szomszédos területre: tömeglélektanra, általános ethnológiára, társadalomtudományra stb.

A két Grimm testvér, Jakab és Vilmos, 1812-ben teszi közzé méltán híressé vált mesegyűjteményét (Kinder- und Hausmärchen), melyben 200 csodatörténet lát napvilágot. Több közülök közvetlen népajkról van ellesve, a legszebbek egy egyszerű majoros asszony diktátumai. Ami Grimmék szemében e naivságokat nyilvánosságra érdemessé tette, az a jelentős körülmény volt, hogy ezek a primitív mesék részben nem bizonyultak azonosaknak az irodalomból ismertekkel. Vannak köztük merőben elütők s ép ezeken valami ősi patina vehető észre. A két testvér rokonságot fedezett fel bennük a germánság ősvallási emlékeivel, amennyire azok skandináv maradványokból (Edda) kikövetkeztethetők voltak. Elméletük a népmesék keletkezéséről, kultúrértékéről a közrebocsátáskor készen állott s előszavukban kifejtették. «E gyarló mesékben régi, élveszettnek hitt mythosok ismerhetők fel; az ősi hitvilág törmelékei ezek, széthullott tükördarabok, melyek egykori teljességükből kiválva, másnemű epikus emlékekkel kapcsolódtak s a germánság hosszú élete folyamán mende-mondákká alakultak... A megtartó erő sok becses anyagot mentett meg bennük számunkra, melyekkel őshitünk töredékes hagyományait kiegészíthetjük». (2. kiad. Bev. XXVIII. c.) Grimmék mythos-restauráló törekvése megkívánta, hogy a germánság más területein is gyűjtést szorgalmazzanak; lelkes sürgetésük hasonló visszhangra talált sokfelé. A következő évtizedekben nemcsak a szűkebb német területen kerekedik buzgó tevékenység, de sorra megjelennek a skandináv, angol, hollandi, dán mesetárak; sőt más nemzetek is felfigyelnek s törekszenek megmenteni a maguk állítólagos ősvallási emlékeit. A szerbekét Vuk Karadzics, oroszokét Afanaszjeff gyűjti össze; nálunk Gaal György lelkesedik az

ideán, de Bécsben tartózkodván, nem tehet egyebet: megkéri egyik óbester ismerősét, az ottani magyar legénység parancsnokát, írassa velük össze, ami mesét tudnak. Így áll elő az a háromkötetes gyűjtemény, amely első komolyabb mesetárunk.

Grimm Vilmos odaadással kutatja át az új anyagot. Az a reménye, hogy új meg új adalékokat talál az ősmythosz hézagainak kitöltéséhez; de várakozásában csalódik s új meglepetés előtt áll. Az idegenből, bárhonnán; eredt közlések valami különös módon teljesen hasonlóknak bizonyulnak az ő gyűjtésükkel. Csodálkozással kénytelen a könyve 2. kiadásában kijelenteni, hogy újabb rejtély előtt áll: minde különféle népek meséi hasonmásai egymásnak, ugyanazon típusok ismétlődései csupán. 1822-ben harmadik kötetet csatol az előző kettőhöz, amely összehasonlító jegyzeteit és tanulmányait tartalmazza. Ennek beszámolójában így nyilatkozik: «Az egyezéseket időben és térben messze eső hagyományokkal gondosan egybeállítottuk, minthogy e körülményre épen mert nem könnyen magyarázható, joggal vetettünk különös súlyt. Itt-amott bizonyára közvetlen kölcsönzést kell feltennünk; de legtöbb esetben épenséggel nem s a jelenségnek ekkor nincs magyarázata, ami nem kevéssé feltűnő.» Valóban nehéz volt elgondolni, hogy a skót majoros, a spanyol koldus, az izlandi halász, német mesterlegény, szerb pásztor és magyar földműves-mind ugyanazokat a meséket tudja és nagyrészt ugyanúgy mondja is el. Az adalékok pedig a tényt föltétlenül igazolták, sőt amennyi temérdek új anyag azóta is felgyűlt, mai napig ugyane tapasztalatot erősítik.

Valamely tudományág föllendüléséhez egyéb sem kell, mint egyetlen ily probléma, amely szfinxként mered a kutatóra és megfejtést vár.

Egymás után támadtak többé-kevésbé élesszemű kutatók; a kérdés izgalma belesodort mythologust, nyelvészt, irodalomhistorikust egyaránt. A dolog európai szenzációvá dagadt s részletkérdésekben elég korán néhány végérvényes eredményre vezetett. Geijer és Afzelius pl. a skandinávok és brittek énekes epikumairól, balladáiról kiderítik, hogy azok épúgy hasonmásai egymásnak, mint a mesék. Magyarázatuk egyszerű s ma is helytálló. Ez északi államok egymásközi tengeri forgalma a középkor egész tartama alatt s később is rendkívül élénk volt; az árucserével karöltve kultúrvívmányok soknemű ágai is kölcsönösen átadódtak. A minstrel és a skóp sűrűn érintkezettek, fejedelmek átküldték egymáshoz udvari énekmondóikat, kiket a közel rokonnyelv miatt ott is könnyen megérthettek s a hallott történeti énekeket, balladákat egyszerűen át tudták tenni saját táj beszédükre, még a versforma és rím is nagyrészt azonosak maradtak. Az eredmény tartalmi elemek dolgában nem lehetett más, mint teljes kiegyenlítődé. Az eredeti régi szövegforma pl. közös összevetéssel rekonstruálható belőlük. Afzeliusék világos megállapítása újabb ösztönzésül szolgált a mesekutatóknak, vajjon nem ugyanez történt-e a népmesékkal is?

Hasonló kölcsönhatások és pedig műirodalmi forrásból eredő alázüremelés következményének sejtik a népmesék azonosságát többen; Chambers, Simrock, Marbach, akik népkönyvek és ponyvafüzetek tanulmányozására adják magukat: talán ezek őrzik a rejtély kulcsát? Kétség-

kívül tetemes mesei anyag eredete származtatható ez úton is, kivált a lovagkori kalandtömegek (Parcival, Tristan, Lohengrin, Szép Magellona, Ponciánus stb.) tárházából valók. De viszont számos s talán a legkedveltebb, legsűrűbb előfordulású típus egyáltalán nem! A Hófehérke, Fehérlófla, Aranyhajú királyfi, Édes lány és mostoha lány, Irigy nőtestvérek, Gonosz mostoha, Varázsgyűrű, meg a sok tréfás móka: Az okos lány, Bátor szabó, Cigány az égben és a pokolban, Belfagor (= Jóka ördöge), Három kívánság, Terülj asztal stb. távolesnek a lovagi eszmekörtől. A dolog nyitjára végül rábukkanni látszik egy szanszkritista kutató, aki mindé történetek ősalakját megleti a régi indusok brahman és buddhista irodalmában: *B e n f e y T i v a d a r*.

Néhány értekezéssel próbálkozik előbb, majd 1859-ben közlésezi a hindusztáni «Pancsatantra» (Elbeszélések és mesék öt könyve) fordítását. Ennek előszava önálló köteté nőtt s benne részletesen kifejti elméletét. Szerinte kiinduló pontul el kell fogadni azt a szembeszökő, de fordítása által is igazolt tételt, hogy az európai mesék sorra feltalálhatók brahman és buddhista irott emlékeken évszázadokkal korábban, mint ahogy Európában felbukkannak. Egyező voltuk eleve kizárja a külön, egymástól független keletkezés föltevését. A hasonmások csak közös eredetre utalhatók vissza. Emellett ugyan megáll annak lehetősége, hogy az emberiség különféle népei önállóan is termelhettek, sőt bizonyára termeltek is mondákat, meséket, de elgondolható, hogy a máshonnan hallott szebb, kerekkebb, ötletesebb termékek, melyeket egy-egy messze elvetődött egyén helyükbe hozott, vagy szomszédos érintkezés lassú tovaraharapódzása útján vettek tudomásul, a saját gyarlóbb alkotásaikat részben átalakították, részben kiszorították az emlékezetből. A régi indus példamesék pedig művészi tökéletességű képviselői a maguk műfajának, érdekesítően vannak felépítve, telítve merész, de költői fantasztikumokkal s így könnyű. volt elnyomniok a helyenkinti gyenge kísérleteket. Ezzel szorosán összefügg a másik megállapítás, hogy t. i. a mesék v á n d o r o l n a k ; szájról-szájra adódva, nagy utakat járnak be s az egyszerű nép kitűnően rögzítő emlékezete az ismételten hallott történeteket megőrzi híven, egyformán, részletesen. A változatok összevetéséből kiderül még az út is, melyen e keleti csodatörténetek Európába kerülhettek.

A buddhista tanok át vannak szöve, telezsúfolva példabeszédekkel s amint a vallás terjesztői lépésenkint továbbültették Indiából Tibetbe' majd onnan egyre nyugatibb területekre, már az itt található változatok közelebb állóknak bizonyulnak az európai meseformákhoz. A Közép-Ázsián áthaladó karavánút, mely Kína és Mandzsúria árúit szárazföldön hozza egyenes nyugati irányban Európába, volt tehát fő közvetítő útvonala a meséknek is. Emellett nyilván felveendő az átáramlásnak egy másik, bár népi anyag tekintetében kevésbbé fontos iránya, amely perzsa és arab szúrón át a Középtenger víziútján hozott át egyes típusokat a kontinens déli és nyugati részeibe. Európában a XII. század előtt tündérmesékről nincs tudomásunk, ez időpont és a keleti kereskedelemnek akkor fellendült élénksége szintén összevágnak; Európa kultúrnépei tehát valóban csakis ezóta ismerhetnek csodatörténeteket; a műfajnak forrása

eszerint kétségtelenül Elő-India, a fantasztikumoknak egyébként is szülő-hazája. Benfeynek néhány kidolgozott példán oly meggyőzően sikerült e tovaaharapózó vándorlásirányt igazolnia (Az okos leány, Shylock motívuma, az állatok nyelvét értő gazda, Csodaügyes útitársak, A három szekrény példázata), hogy elmélete szinte általános elfogadásra talált. Maga figyelmeztet azonban arra, hogy a továbbiak kiderítéséhez részlet-kutatások szükségesek: monográfiák dolgozandók ki minden egyes mese-típusra. Ez az elvégzendő munkaprogramm nem is kíván oly óriási fárad-ságot, mint az avatatlanok hinnék; az egész mesekincs alapanyaga volta-kép néhány tucat motívum csupán, melyek mint a kaleidoszkóp színes üvegdarabjai, új meg új típusba állnak össze.

Benfey vándorlássalmélete értékes új szempontokkal gazdagította a tárgy ismeretét és közelebb vitt a probléma megoldásához. Érthetőbb lett általa az egységes elterjedtség ténye: ha vándorol a mese, eljuthat mindenhova s egyformát ismerve meg, egyformán fogják tudni és mon-dani legtávolabb eső helyeken is. Úgyszólván alapját veti meg ezzel kap-csolatban a tárgytörténeti összevetések tudományának, aminek ismét az irodalomtörténet látta jelentős hasznát. Látszólag talajt veszített Grimmék mythoszt kereső szempontja, de csak pillanatnyilag, mert csakhamar újból homloktérbe került némi módosulással. A csodás motívumok ezután már nem szűkebb germán ósvallási emlékeként jönnek tekintetbe, hanem belevonva az újabban felfedezett szanszkrit megfelelőeket is, indoger-mán régiségeket látnak bennök. Ha a rászedett óriások (Thórd-ok) mondacsoportja fellelhető Indiában is (v. ö. a rakszák teljesen hasonló mondáival), úgy ez egyezésnek a közös indogermán egység.korából eredő-nek kell lennie. Az új irányhoz különösen philologusok csatlakoztak lel-kesen; adalékaik révén több istennév a hozzáfűződő hitregével nyert érdekes magyarázatot. A nyelvészcsoport azonban (Kuhn, Schwartz, Müller Miksa stb.) hamarosan túllő a célon, nincs kellő módszertani iskolázott-sága a tartalmi elemek összevetésében. Véletlenül rokonhangzású nevek-től elcsábítatva, egymáshoz nem illő, távolról sem rokonmotívumokat erőszakol közös típusba. Elkalandozásaira jellemző a következő példa: Az új mythosz-magyarázó iskola egyik neves kutatója, Laistner, összehasonlítva az oghúz-török Depé Göz történetét a norvég Thor-mondá-
val, rokonságukat így igazolja: «Tegyük a ló helyébe a fiatal asszonyt, a széjjel vagdalt tehénszív helyett egy a homlokhoz dobott tojást s a két mese teljesen összevág». (Das Rätsel der Sphinx. Grundzüge einer Mythen-geschichte. Berl., 1889. II. köt. 161.) Az új iskola ezenkívül szinte hajtó-vadászatot rendezett mythikusnak magyarázható képek után; ahol leheteti vagy nem lehetett, párhuzamot erőszakolt ki közöttük és a mesék egy-egy vonása között. Szemükben minden történet solaris jelentőségű és vagy a nap és éj, a tél és nyár változásaira, vagy a felhőalakulatokba olvasható formációkra vonatkozik. André Lefèvre pl. a Perrault-mesék bevezetésében komolyan fejtegeti a «Piros bóbítás kis leány» történetei ekképen: «A piros sapka a hajnalpír vörössége és a kis leány maga is hajnalpír. A kalács meg a bödön vaj, amit nagyanyjának visz, alkalmasint a szanszkrit áldozati kenyér és az isteneknek felajánlott vaj szokásából

eredt. A nagyanyó az est hajnalpír megszemélyesítése, melyhez a fiatal csatlakozni törekszik. A farkas pedig vagy a pusztító nap, vagy elnyelő felhő, vagy az éj.» (Charles Martens: *L'origine des contes populaires*. Louvain, 1894. 27. 1.) Angelo de Gubernatis sem mond kevesebbet, midőn a darab sajtóról, amit a róka elcsen, vagy a holló szájából kiejt, azt állítja, hogy nem egyéb a holdnál, melynek aláhanyatlása hozza létre a hajnalpírt. Sőt az a pénzdarab is, amit a halottak szájába tesznek, hogy vele kifizethessék a Styxen való átkelés bérét, voltaképp semmi más, mint a hold. (Cosquin: *Contes pop. de Lorr. I. Bev. 44. 1.*)

E komolytalan légvárkombinációkkal szemben a szakbeli kutatók vizsgálatai egyre értékesebb eredményekre vezettek. Félix Liebrecht, Cox, Cosquin, Gaston Paris, Reinhold Köhler, F. von der Leyen, a mi Katona Lajosunk monografikus egybeállításai mindinkább betekintést engedtek a motívumok élettanába, a változatok törvényszerűségeibe. Óriási olvasottság, éles szem s a tárgyban való teljes otthonosság jellemezték minden időkre szóló feltárásaikat. Bennük éli az ú. n. n. é. me. t. i. s. k. o. l. a: Benfey elmélete virágkorát. A német professzori alaposságnak, tudásnak és szorgalomnak ez a diadala azonban mintha féltékenységet ébresztett volna más nagy nemzetek tudósaiban. Az innen-amonnan felhangzó támadások nem tárgyilagos, izgult hangjából kicsendül a vetélkedők rivális irigjedése, mely angol és főképp francia részről mindenképp ki akarja kezdeni a theoria egyeduralmát. Előbb angol ethnologusok (Tylortól Andrew Lángig) teszik a vándorlássalalméletet és Indiából származtatást kritika tárgyává, hangsúlyozva egyes önálló, h e l y i keletkezések lehetőségét, sőt bizonyosságát. Míg ugyanis eddig a kutatás az eurázsiai egységes kultúrterületre szorítkozott s az itt élő népek meseismeretével kimerült, Tylor és Láng az összevetendő anyag területét még tovább kiszélesítik. A kezdetleges fokú, vagy ősállapotú népekről az angolban rengeteg irodalom állott rendelkezésükre; e tömördek anyagból módjukban volt kimutatni számos egyező vonást oly elmaradt kultúrájú törzseknél, hova sem indiai, sem európai epikus elemek nem juthattak el. Felfogásuk szerint monda és mese primitív elbeszélő forma; elemei ősállapotú helyzetekből fakadtak. A mese hőseinek nincs nevük, csak jelzőjük, mint a kezdetleges törzsek embereinek; a település egyszerű, városok helyett egy törzsfő körül (király) tömörült telephelyet találunk, vagy magányos hajlékot erdők tisztásain, víz szélén; a foglalkozások még alig ágazódtak el, nincs más rang, csak király és alattvaló; földrajzi tájékozódás hiányzik, minden messze van, hogy hol, senki sem tudja; történelem nincs, csak régmúlt, vagy jelen stb. A kezdetleges ember életfunkciói mindenütt hasonlóak: halászok, vadászok; ez egyszerű viszonyok szükségzerű azonoságokat sarjastanak ki a föld bármely pontján s a belőlük keletkező epikum nyilvánvalóan egyforma lesz számos elszigetelt helyen.

Íme egy példa a sok közül. A «hattyúlányokról» szóló történet a vele kapcsolatos «állatbőr-elégetés»-sel következő tartalmú: Egy csapat hattyú (vagy más nagyobb madár) leszáll a tóba fürdeni; előbb a parton levetik tollruháikat s mint tündérszép leányok játszanak a vízben. Oda-vetődött legény meglesi őket, egyiknek öltözetét elcseni. Akié, az nem

tud elrepülni, felesége lesz, mialatt a férj gondosan rejtve tartja a tollruhát. Évek telnek el, gyermekeik születnek, egyszer a nő rátalál a rejtékhelyre, magára ölti állatköntösét és elrepül. (Eltérő változat szerint: a férj fél, hogy neje megleli bűvös öltözetét s elégeti. E pillanatban neje búcsút vesz tőle s eltűnik.) Az ember hosszú vándorútra kel az asszony után, valahogyan elvergődik a tündérek földjére (másvilágra, a mennybe), ahol ismét egyesülnek.» Ez az elemsorozat ugyanily sorrendben föllelhető a perifériákon többszörösen. Nemcsak izlandi, észt, vogul és mongol alakulatai vannak a középeurópaiakon kívül, hanem ismerik Celebes maláj bennszülöttei, a Csendes-tenger szigetein élő mikronéziaiak, az Orinoco melléki varrau-indián törzsek, az Amazonas déli partján élő tembe-nép, Ceylon erdei veddái, a Behring-tengeri arktikus népek stb. E helyeken feljegyzett változatai annyira beleillenek az egyes törzsek tolem-mythoszaiba, hogy azoknak ott, ama néptörzsek keretén belül kellett létrejönniük; az odavándoroltatás, az idegenből való átvétel esete tehát kizártnak tekintendő. A föltevés helyes voltát igazolja még az ily motívumok sűrű elfordulása s azok egymástól elütő, változatos tartalmú volta. Ilyen epikus elemekül kell tekintenünk pl. a következő egyetem, a föld minden pontján előforduló motívumokat: az élet és halál vize, a külső lélek sokszorosán elskatulyázott rejteke (talizmán), menekülés hátradobott tárgyak segedelmével, amikből legyőzhetetlen akadályok támadnak az üldözők előtt (erdő, hegység, nagy víz), az embert messze elröpítő Rock madár, a kérőknek kiszabott lehetetlen feladatok stb.

A kérdés e fordulattal újabb stádiumba került; belekapcsolódott ugyanis az általános néptannak egyik sokat hánytorgatott tételébe, a B a s t i a n hangoztatta «Völkergedanke» (Elementargedanke) érvényének vitájába. A megítélés újabb szempontja itt az, vájjon a természeti törvénynek elismert tétel: «egyenlő okok egyenlő eredményeket szülnek, átvihető-e az emberi intézmények, szokások és hiedelmek terére is? Angol gondolkodók, közöttük Herbert Spencer, a tétel hívéül és hirdetőjéül szegődtek s ez alapon egyszerű, magától adódó dolog volt az általánosítást kiterjeszteni mondákra és mesékre is. E gondolatfolyamatból alakult ki tehát az ú. n. angol (anthropologiai) elmélet, mely a mesék alap-típusainak önálló, helyi keletkezését hirdeti s az egy központból kisugárzás: a vándorlás teoriájával szembehelyezkedik. Ami szerintük a mythosz és mese egymáshoz való viszonyát illeti, az is a fentebbiekből adódik s egyetlen tételbe foglalható: elsődleges kialakulású alapegység a mese, másodlagos képződmény belőle a mythosz, a hitrege. A. Láng ezt így magyarázza: «Ha megállapodtunk abban, amit lehetetlen el nem ismerünk, hogy a mesék sokkal szélesebb területen ismeretesek a műveletlen fajok és népelemek közt, mint a fejlettebb, gazdagabb egységű mythoszok, úgy arra szabad következtetnünk, hogy ott, ahol mythoszt és népmesét ugyanazon tartalommal találunk, a mese a kezdetlegesebb, tulajdonképpen nyers anyag, melyből a mythosz rendszeresebb, tökéletesebb formája állott elő. Így, ha a homerosi Symplegádok történetét (egymáshoz csapódó sziklák mondája a Bosporus fekete-tengeri torkolatában) megleljük az azté-

kok, eszkimók, új-zélandi bennszülöttek hitregéiben, levonhatjuk, hogy az Odysseiának idevonatkozó helye az összezáruló sziklákról egyszerű népmeséből fejlett, későbbi művészi képződménye (Saturday Review, 1878. máj. füz.)

Nem bocsátkozunk egyelőre sem az angol, sem az előző nézetek boncolgatásába. Annak megállapítása, mi maradandó a föltevésekből és mi bizonyult belőlük tévedésnek, maradjon akkorra, midőn a népmese problémájának egész fejlődésfolyamata tisztán áll előttünk s velük szemben mai tágabbkörű tudásunk szerint pontosan körvonalozhatjuk a jelen idők álláspontját.

Francia folkloristák és tárgy történészek a 90-es évek elejéig Benfey híveinek vallották magukat, Gaston Paris és Emmanuel Cosquin mindvégig kitartanak az indus-theoria védelmében s annak legerősebb oszlopai gyanánt szerepelnek. Már a következő ivadékrend szaktekintélyei: Gaidoz, Sébillot és Luzel kiegyeztető állásponton vannak s részben elismerik az angol iskola igazát. Első erős támadás a vándorlás tanát J. B é d i e r részéről éri, ki a középkori verses anekdoták, ú. n. fabliau-k, tartalmi anyagát teszi széleskörű vizsgálódás tárgyává. (Les fabliaux. Etudes de littérature populaire. Paris, 1893.) Megrója joggal a Bentley-féle feltevés védőit azért, mert szájhagyományon élő anyagra irodalomtörténeti módszert alkalmaztak s azt tekintik régiebb alakulatnak, amiről korábbi feljegyzés áll rendelkezésre. Az írásba rögzítés ideje pedig merő véletlen s a tartalmak fokozatos kiképződésétől független dolog. Osi buddhista szövegek lehetnek ugyanazon történet későbbi, fejlettebb alakulatai, míg akár mai feljegyzésekben lappanghat a típusnak sokkal kezdetlegesebb, eddig csak népajkon élt formája. Vizsgálódásai végén arra az eredményre jut, hogy a XII. és XIII. századi francia fabliau-k közül az írásban ránk maradt 147 darabból csupán 11 akad olyan, melyet keleti eredetűnek lehet minősíteni, a többinek sem szanszkrit, sem perzsa, arab írásokban nincsen megfelelője; vagyis szükségkép európai, sőt nyugat-partvidéki népek képzelettermékeinek kell lenniök. Az arány az indus theoria védőire lesújtó eredményű, amit Bédier nem is habozik fennhangoztatni.

Támadását hosszú, szenvedélyes vita követte, amely az előkelő «Romania» folyóirat évfolyamaiban zajlott le s a kérdést nem volt ugyan képes végérvényesen eldönteni, de Bédier eredményeit megérdemelt csekély értékűre leszállította. A régi álláspont védői könnyű szerrel kimutatták még vagy 10 fabliautárgyról a keleti származást; majd hozzájárult az orosz folkloristák beleszólása, akik élükön S. Th. Oldenburggal (a lai d'Aristote és társairól) még több alapmotívumot vezettek vissza indus eredetre. A napkeletről jött fabliau-tárgyak száma így felszökött kb. 40-re. Bédier tévedése mégis másban gyökerezett. A dolognak t. i. legkönnyebb végét fogta akkor, midőn vizsgálódásaiban pusztán a fabliaukra szorítkozott s belőlük akart az összes mesetípusokra, epikus alapelemekre illő általános eredményt kikövetkeztetni. A fabliau mindenkifőlött nem mese, még kevésbé tündérmese, pedig az egész nagy tudós vitában voltaképp ez utóbbi fajtán fordul meg a kérdés, mert ez tartalmaz

leginkább csodás, mágikus, mythikus részleteket. A fabliauk viszont anekdotaszerű, reális facetiák: illetlen, de mulatságos tréfák, aminőket mindenütt ismernek; nagyrésztük helyi, lokális termelés s az egyes mókák nincsenek is külön-külön egyetemesen elterjedve. A probléma súlya pedig: ép ez utóbbi körülményen nyugszik: miért ismeretesek bizonyos saját-szerű fantazmagóriák meseformába öntve, a régi kultúrvilág egész területén ugyanegy alakban? Bédier eljárás módja a kérdés megkerülése s ezért egész jelentősége epizód-szerű, a csodamesék dolgát még csak nem is érintő.

Históriai áttekintő szemlének keretében nem szabad megfélekednünk egy valamivel előbb felbukkant, de a maga idejében kevés nyomot hagyott kísérletről, amely az egész kérdés-komplexum anyagára kiterjeszkedve, látszólag ötletszerűen, egy jelszóba sűrítve kívánta a probléma megfejtését nyújtani. Az ötlet J. Laistneré s abban a fentidézett művében fejtette ki, melynek nem szándék nélkül adta a: «Sphinx rejtélye» címet. Megfigyelésében a mese különös felépítéséből, minden egyéb szellemi terméktől elütő struktúrájából indult ki. Ezek a csodatörténetek U. i., lényegükben a képzelet imbolygó képeinek laza egymáshoz fűzése. Hasztalan keresünk bennük logikus szerkezetet, szorosan egybekulcsolódó esemény-sort, tudatos megtervezettséget. Vékony szára fűzött, kisebb kép-egységei bárhol megszakíthatók, vagy más, vele össze sem függő epizódokkal bővíthetők. Laistner szoros rokonságot talál e szerkezeti lazaság és az álom tűnő, játshi látomásai között. Itt tapasztalhatunk csak hasonló imbolygást, téveteg kisodródásokat, emlékképek indokolatlan egymásutánját. Sőt talál egyebet is, amit döntőnek tekint. Számos mese és monda a maga szorongó rémképeivel, kínos helyzeteivel, halálfélelmével szakasztott mása egy-egy boszorkánnyomásos álmunknak. Két kötetes műve az idevágó támogató adatok tárháza. Hogy kevesebb figyelemben részesült, mint érdeme szerint kellett volna, ama szertelen elkalandozásoknak tudandó be, melyek közül egyet bemutattunk. Végzetes tévedése volt másfelől a teljes őállapotú mythológiát ugyanez egyetlen okra visszavezetnie, holott az ősvallási képzetek forrása már az ethnologusok korábbi fejtegetéseiben nagyrészt más és meggyőzőbb magyarázatra talált. Így a fölötté értékes mag sziklára hullt, osztozott dicstelen sorsban a laikus mythologizálás próbálkozásai-val és szinte tudomásvétel nélkül szállt velük közös sírba. Amint azonban a jelek mutatják, Laistner elmélete: az álomképek nagy befolyása a mesék motívum-képződésére, fel fog támadni: részben már ki is kelt sírjából s ha majd a ma divatos, szélsőséges freudizmus, amely lényegileg belőle indul ki, nem fogja többé kompromittálni, ismét komoly jelentőségre emelkedik a kutatók szemében.

Időközben folyt a vizsgálódás és rendszerezés munkája tovább. Az egyazon típusba tartozó termékek egybeállítottak; összevetésük alapján kitűnt, hogy nemcsak egyes eltérő variánsok különböztethetők meg bennük, hanem változat-csoportjaik vannak. Ezek a csoportok terület-eloszlás szerint egy-egy zárt egységet, változat-telephelyét mutatnak. Egyik-másiknál már meg lehetett állapítani, melyik telep a régibb kelet-

kezésű, melyik fiatalabb, melyikből és hogyan ágazódott el a többi. Mindez elmélyítette a betekintést, a formaképződések dinamikájának ismeretét. A rendszeresen osztályozott anyag gyűjtőtárakba foglaltatott.

Ez a hangyamunka, amelyért a kutató ma nem lehet eléggé hálás, különösen három, ernyedetlen szorgalmú tudós nevéhez fűződik. E m m a n u e l C o s q u i n az egyik, aki az általa gyűjtött elzász-lothringiai mesékhez appendixként csatolta roppant tárgyismeretének összehasonlító eredményeit (*Contes populaires de Lorraine*, Paris, 1887. I—II k.). Másik a belga orientalista V i c t o r C h a u v i n, bibliografikus egybeállításban közölte a keleti epikumok teljes anyagát, amint azok a felszívó arab irodalomban jelentkeznek, kivonatban adva tartalmukat és egyenkint a rájuk vonatkozó európai irodalmat is (*Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux arabes publiés de 1810 à 1885*. Liège, 1892—1909. 11 kötetben.) Szédületos olvasottságban vetekszik vele J o h a n n e s B o l t é és G e o r g . P o l i v k a gyűjteménye, mely a Grimm-testvérek 200 meséjéhez fűzött párhuzamos jegyzeteket tartalmazza, eddig 3 kötetben, oly módon szerkesztett utalásokkal, hogy a jövődő bűvár szempontokat, irányítást talál benne a még kidolgozásra váró monográfiák elkészítéséhez (*Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*. Neu bearbeitet... Leipzig, 1913—1918. I—III., befejező kötete megjelenőben).

Akadtak az egyre gyűlő anyagalmaz láttára kishitűek és rövidlátók, akik az áttekinthetetlennek tetsző őserdőtől megriadtak, elvesztették tájékozódásukat és belefáradva, elcsüggedve, az egész kutatás csődjéről kezdtek beszélni. A kedveszegett lemondásnak e képviselői közül kiváltkép dr. A d e l i n e R i t t e r s h a u s, zürichi docens fejtegetései találtak itt-amott visszhangra (*Die neuisländischen Volksmärchen. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenforschung*. Halle, 1902). Könyve elé írt bevezetésében (I—L.) kijelenti, hogy a mesék eredete messze őskorba nyúlván vissza, annak miként való keletkezéséről és formai képződéséről beszélni hiába-
való kísérlet; oda ösvény nem vezet, onnan adataink nincsenek. A változatok gyűjtése és párhuzamok tanulmányozása sem kecsesget sikerrel; a sok kisebb-nagyobb eltérések össze-visszaságaiból biztos, értékes eredmény soha levonható nem lesz. A dolog azonban korántsem ily veszedelmes. Aki némi elszánással beleolvassa magát egy-néhány mesegyűjteménybe, ajánlatos e célra lehetőleg eltérő tájakról és nemzetek köréből valókat kiszemelni, csakhamar kialakul az illetőben a t ö r z s m e s é k ismerete.. Bármennyit olvas azután hozzá, mindenütt ugyanezen törzsmeséket fogja megtalálni a táj és nemzet jellege szerint más-más köntösben. Alapjában véve alig van több ily törzstípus egy-két száznál s a b e n n ü k előforduló motívumok, meseelemek is legfőljebb cserélődnek, de ujakal nem szaporodnak. Hogy az alapmotívumok és állandó típusok összevetéséből nem volna pozitív eredmény kihozható, az sem áll. Mint alább majd látni fogjuk, már eddig is számos meglepő új tény volt belőlük kiemelhető s a munka jövődében még dúsabb aratásra nyújt kilátást; eredményekre, melyek élesen bevilágítanak nem ismert régi kultúrviszonyokba, őshaza megállapításába, szomszédos és rokon népcsoportok érintkezési viszonyaiba, tömeglélektani szempontból pedig

mondák és legendák keletkezésébe, tömegajkon való kialakulásuk módjaiba stb.

A mesekutatás, mint sajátos tudományág, tehát nemcsak nem jutott kátyúba, mint egyesek gondolták, de most kezd igazán diadalmasan kibontakozni teljes jelentőségében. A sikeresen búvárkodók példaképeül idézhető e tekintetben Autti Aarne finn tudós, az ú. n. földrajz-történeti módszer (finn elmélet) követője és fáradhatatlan harcosa.

Ezt a-joggal finn módszernek nevezhető kutatóeljárást Krohn Gyula helsingforsi professzor teremtette meg a Kalevala-dalok tanulmányozása közben. Eljárásmódjára következőkép jutott. A. Boreniusnak közzétett értekezésében: Hol keletkezett a Kalevala? (Suomen Kuvaletti, 1873.) annak magyarázatát találta, hogy a Kalevala-rúnók (finn őstelepülésről szóló népi énekek) szövege nem teremhetett ott, ahol gyűjtöttük: Lönrot Illés följegyezte. Lönrot t. i. nem finn földön, hanem tőle keletre, az orosz területen élő karéliaiaknál bukkant rájuk, de a szövegek nyelvi alakjai, fordulatai, rímei nyugatibb nyelvjárások formáit árulják el. Az egész hagyománytömegnek tehát vándorolnia kellett nyugatról keletre, miközben változások érték. Krohn tovább haladt e nyomon és észrevette, minél nagyobb utat tett meg egy-egy ének, annál eltérőbb lett az eredetitől, mely utóbbinak töredékei a régi telephelyen még fölfedezhetők voltak. A finn nép talán az egyetlen, amely régi hagyományait szinte teljesen felgyűjtötte s a rendelkezésre álló gazdag változattömegből ki lehetett ilymódon keresni, megállapítani ama bizonyos termék ősfarmáját, archetípusát. Ebből két, módszertanilag értékesíthető eredmény szűrődött le, melyek mint folklóre-törvények bárhol alkalmazhatók és bárminő népi termékre szólnak: 1. a szájról-szájra adott népi termék úgy terjed, mint a növény: lassú tovarapózással, miközben észrevétlen, fokozatos átalakulások érik; minél messzebb vándorolt, annál eltérőbb változatot mutat. 2. Ebből kiindulva, a variánsok révén meg lehet állapítani viszonyozással bármely típus ősalakját. — Ez eljárásmodot azután a fölfedező fia és utóda: Kaarle Krohn néhány állatmesére alkalmazta meglepő sikerrel. Tőle vette át a módszert Antti Aarne s hozzáfűzve a maga tapasztalatait, kiérlelte azt a kutató rendszert, amely méltán viseli azóta nevét.

Valamely elbeszéléstípus ősfarmájának rekonstruálására van Panzer Frigyesnek is sajátos eljárása (Hilde-Gudrun, 1904. Beowulf 1910. Siegfried, 1912.), minthogy azonban folklóre-szempontok figyelembevétele nélkül készült, követőkre nem talált. Aarne módszere ennél kiérettebb és biztosabb. Teljesen új alaptételből indul ki, amit eddig részben nem láttak, részben nem mertek kimondani. Szerinte a mese korántsem ősi képződmény; sőt késői történeti idők hozták létre, mint zártformájú műfajt, amely egyéb költői műfajoktól eltér és pregnáns jellemvonásainál fogva első pillanatra felismerhető. Élesen megkülönbözteti a formátlan mondától. Míg ez utóbbi a nép közt élő alakjában proteusi változatoságú, sehol szerves kerék egészébe nem alakul s csupán egyetlen eset, tapasztalat csodás magyarázatául szolgál, a mesének kötelező formátörvényei vannak; bármily laza is, meg van komponálva, fokozott érdek-

keltésre, tehát művészi hatásra törekszik, bonyodalmat teremt s a végén megoldja, szóval tudatos felépítésű műtermék, amely egykor virágzása korában szinte műirodalmi disciplinát öltött magára s onnan később a nép ajkára kerülve, lazult valamelyest, de eredeti kereteit megtartotta. Ebből önként következik, hogy minden mesetípusnak kellett egykor elsődleges formájának, összövegezésének lennie, amely a maga nemében szükségkép teljesebb, kerekesebb, tökéletesebb volt a ma ismert változatoknál, szóval olyan költői alkotásnak tekintendő, mint bármely régi eposz vagy dráma.

Ma a mese idejemúlt, lejárt, céltalan és fölösleges valaminek tűnik elénk; töredékes emléke egykori fejlett és virágzása idején létjogosult voltának: amolyan Tylor-féle «survival», csökevény, melyből, mint az archaeologusnak a maga törött cserépdarabjaiból, meg kell tudnunk határozni ép voltának korát, teljes alakját, irányzatát, létcélját. Csak ha mind-ezen túl vagyunk, kerülhet sor a lassú pusztulás fokozatainak megállapítására.

Aarne rendszerének jelentősége a kutatás technikájának teljes kiépítésében rejlik. Hogy ez előbb vázolt munkát elvégezhesük, aprólékos részletkutatásra van szükségünk; első feltétel a vizsgálandó típus összes meglévő változatainak ismerete, majd következik ezek elemekre bontása, ízeke szedése és minden egyes vonásnak rendszeres összevetése a változatok teljés sorozatán keresztül. Messze vezetne, ha mindazon szabályokat, utasításokat részleteznők, melyek a lépésenkinti haladást előírják. Az érdeklődő megleli a helsingforsi «Folklore-Fellows Communications» (FFG) időszakos közléseinek 13. füzetében (1914.) Aarne kidolgozott módszerével megteremtette a mesetudomány filológiáját s hozzá számos végigkutatott példán igazolta annak, ha tán kissé nehézkes formában is, de adott viszonyok között legmegbízhatóbb eredményre vezető használhatóságát. (Kidolgozott példái között említésre érdemesek: a Mémoires de la Sociéte Finno-ougrienne XXV. kötetében közölt három mese: Csodamadár. Mese a varázsgyűrűről, Csodatárgyak és tündérgyümölcsök. Az FFC, publikációi között 11. sz. a. Állatok a vándorúton; 15. sz. a. A kakas tanácsa; 20. sz. a. Nagyothallók; 23. sz. a. Szerencsen. Elsőrendű dolgozatai még: a mesék típusrendszerének egybeállítása 3. sz. a.» valamint tájékoztató tanulmánya a világirodalom mesegyűjteményeiről

Grimmék saját meséikhez csatolt magyarázó kötetüket 1822-ben tették közzé, eszerint a népmesével való tudományos foglalkozás jövő évben éri meg százéves fennállását. E hosszú idő változatos történetéről csak megközelítő hű képet is adni alig lehetett módunkban az előző néhány lapon. A legfőbb mozzanatok kiemelésére szorítkozva, azok átmeneteit, szerves összefüggésüket, az egész tudományos haladásnak kilengéseiben is következetes folytonosságát nem lehetett éreztetnünk. A vázlatos áttekintéssel talán mégis előkészítettük a talajt a még hátralevő mondanókhoz.

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a népmese problémái

három kérdés körül csoportosulnak: Honnan és hogyan származott a mese? Mik a lényeges fogalmi jegyei, vagyis mit tartunk mesének, mit nem? Végül: Mi hozhatta létre egyenletes elterjedését? — Közülük a döntő súly az első kérdésem nyugszik. Ha reá mai ismereteinkkel az előbbieknel kielégítőbb feleletet adhatunk, vele új és helyesebb megvilágításba kerül a másik két kérdés is.

A mese eredetéről két merőben ellentétes felfogást találtunk az angolok és a finnek magyarázatában. Amazok a kezdetleges törzsek elbeszéléseit, ha valami földöntúli varázslatos elem vegyült beléjük, épúgy meséknek minősítik, mint a mai köznépi tündértörténeteket; a két fajta azonos fogalomba olvad, egy műfajnak tekintendő. Ez az egyenes perspektíva visszafelé a legvégső forrásig, az ősember dadogásáig, valami megvesztegető, tetszetős képet adott. Támogatta a vélekedést nagy tekintélye súlyával Wundt Vilmos is (*Völkerpsychologie*, 1905. II. köt. I. rész, 328-tól), aki szerint az epikus termékek eredetéről szóló fejtegetést ezzel a mondattal kellene bevezetni: Kezdetben vala a mese! — Az angolok adattömege és Wundt rendszerező talentuma egyideig a folklóreistákat is büvkörében tartotta; esküdtünk rá, mint másképen el sem képzelhető bizonyosságra, szinte félénken, habozva merre később von der Leyen aggodalmát kifejezni a merész egybekapcsolás felett; ő nem lát fokozatos átmenetet, közbülső formákat onnan idáig. (*Das Märchen*, Leipzig, Quelle u. Meyer, 1911.) A. Aarne merre azután határozottan kimondani, hogy a feltevésre, ha mai népmeséinkből indulunk ki, semmi komoly alapunk nincs; a primitív elbeszélések és jelen folklóre-meséink között mélyreható különbségek vannak s ha valódi mesének az utóbbiakat tartjuk, ki kell rekesztenünk a primitíveket, mint másfajta, eltérő képződményeket. A különbségek valóban nemcsak színvonalbeliek, nemcsak fejlődéstörténetileg mélyebb és magasabb fok eltérései, hanem kiterjednek a kétféle jelenség lényeges jegyeire. Aarne kijelenti, hogy a népmese műforma, az őállapotú törzsek rokon történetei pedig még nem öltöttek kötelező formát. Hozzátehetjük, hogy tartalmilag is eltérőek egymástól. A népmesék alaptémája: vagy valamely egymáshoz való emberpárnak súlyos viszontagságok után szerencsés összekerülése, vagy az ártatlan hős bajba kerül, jóhiszeműen zsákmánya lesz titkos hatalmának, de végül diadalmaskodik s az ellenséges, rontó hatalom felsül, esetleg belepusztul. Sem egyik, sem a másik típus nem illik bele a kezdetleges gondolkodás ideológiájába. Őállapotú emberben az ethnologia kétségtelen megállapításai szerint nincs altruizmus, tehát nincs a pusztá érzékin felülemelkedő szerelem, semmiesetre sem olyan fokú, mint a népmesékben. Józan alapú egyesülés a házasságuk, a nőt vagy rabolja, vagy vásárolja, mindkét esetben birtokának tekinti, mint más tulajdonát képező tárgyat. Vágyat, sóvárgó epekedést egy kiszemelt nő iránt tehát nem érez, miatta veszedelmes vándorlásnak nem teszi ki magát, szóval azt a lelki rugót, ami meséinknek ma elengedhetetlen fő témája, benne hasztalan keressük. Ugyanúgy vagyunk a mesék másik fontos tényezőjével. Hogy az illető hős, ha bármi erős vagy ravasz is, diadalmaskodjék az ellenséges titkos hatalmak fölött, azt a primitív ember nem képes elképzelni. A mágia, varázss-

lás, a szellemek hatalma oly erős, annyira fölötte áll minden emberi képességnek, hogy föléjük kerülni halandó nem képes. Vegyük elő a tőlük feljegyzett szövegeket, legkényelmesebb formában a Diederichs-féle válla- lat «Die Märchen der Weltliteratur» kötetei közül a Meinhof-kiadta afrikai gyűjteményt (1917.), a Hambruch-féle Csendes-tengeri szigetekről valót (1916.) vagy Koch-Grüneberg indiai meséit Dél-Ame- rikából (1920) A hős egyetlenegyben sem diadalmaskodik, ha t. i. ember és nem isten; viszont nem tudnánk megnevezni igazi mesét, melyből a hős győztesként ne kerülne ki, ha a poklok minden ördöge szövetkezik is ellene.

A mesében félreismerhetetlen törekvés nyilvánul az érdeklődés minél fokozottabb felcsigázására. Egyre nehezebb feladatok elé állítja hősét, a szegény mind lehetlenebb helyzetekbe sodródik s a végén mégis ura lesz minden bajnak. Hogy az ellentét kiélesedjék, a hős gyakran együgyű, balga alak, aki látszólag egyszerű emberi tettet sem képes sike- resen végrehajtani, mégis győz és királyleányt szerez feleségül. Lehetetlen észre nem venni a felépítés célzatosságát, a halmozást azért, hogy lélekzelfojtva hallgassák, hogy a végén, mikor minden jóra fordul, a meg- könnyebbülés sóhajtását váltsa ki hallgatóiból. Mindez művészi célt, liatáskeltést szolgál és mindezt hasztalan keressük a kezdetleges szín- vonalú lelkek gyarló, egy-egy esettel kimerülő elbeszéléseiben. A mese tehát kikerekült, zárt egységű műformaként áll előttünk, melynek hagyom- ányos kerete, megállapodott szerkezete van, viszont a primitív csoda- történet mindebből mit sem árul el, hanem esetenként a tárgy természete szerint ölt meg nem kötött, ad hoc alakulatot.

De felmerül a kérdés, ha annyira nyilvánvalók e különbségek, miért nem vették észre Hartland, Frazer és Wundt? — Magyarázhatnék a feltűnő egyoldalúságot azzal, hogy nem voltak folkloristák, nem ismerték kellőképp a népi meseanyagot, vagy ha ismerték, nem ennek szemszögéből vizsgálták a kérdést, hanem feladatul elsősorban a primitív elbeszélések vizsgálatát s azok hovakapcsolását tűzték ki, mikor is, mint legközelebb álló rokonfaj, a népmese kínálkozott hozzá alkalmas folytatásul. Közbe- játszott a fogalmi elnevezések pontatlan volta is. Beszélünk drámák vagy eposzok meséjéről, «mesebeszéd»-nek mondjuk, amit nem tartunk igaznak; az angol: fiction, tale, a francia: conte, tradition, a német: Sage, Märchen szavak jelentései elmosódó körvonalúak. Azt hisszük mégis, ez éles- szemű megfigyelőket mindé körülmény aligha vitte volna tévedésbe, ha egy döntő körülmény nem szól látszólag igazuk mellett. — A primitív törté- netek epikus magja ugyanis lépten-nyomon meglelhető a népmesékben. Ami náluk hitvilágukban gyökerező felfogás, természetszemléletük külö- nössége, az ugyancsak megjelen a mi népmeséink tarka motívumaiban, mintha az összerakott mozaikoknak egyes darabjai egyenesen onnan lennének kölcsönvéve. Középamerika h u i s o l indiánjai azt tartják, hogy az erősröptű madarak: sasok és sólymok «látnak és hallanak mindent, varázserővel rendelkeznek, amely szárnyuk tollaiban rejlik. Ha tollaikat sámán viseli, az előtt sem marad rejtve semmi, ami a földön és föld alatt történik, betegeket gyógyít, halottakat támaszt fel, embert állattá és

viszont át képes változtatni, stb.» (C. Lumholz: Unknown Mexico, II. 7.) Meséink hőse, ha jót tesz a madárral, az szárnya tollával ajándékozza meg, amellyel tetszése szerint madárrá változhatik, vagy ha meglengeti, mikor veszélyben van, a hálás állat rögtön ott terem és megsegíti. A cseroki törzsek úgy tudják, hogy tavaik vizében a halak rendes polgárosult társadalomban élnek, «falvaik vannak a víz fenekén, jókarban tartott útjaik, mindenben emberi módon élnek és viselkednek». (S. Mooney: The sacred formulas of the Cherokee. Report of the Smithsonian Institute, Washing. VIII. 375.) Emlékezzünk meséink víz alá szálló hőseire; vagy hal képében sellő csalogatja be, vagy valamely odakerült tárgyért kell alámerülniük, lent fényes palotát találnak, benne képzelhető pazar kényelem, a csábító hal tündérlánnyá változik, szolgálók veszik körül, tánc, zene és szerelemből áll az élet, stb. — Rézbőrű őstörzsek az Amazonas bozótvilágában mesélik, hogy egyik-másik titokzatos szellem hatalma köréből úgy lehet csak menekülni, ha az illető fogoly a házban és körülötte leköp, mikor is a bent kérdezősködő szellem hívó szavára ezek felelnek a menekvő helyett, míg területéről ki nem szabadul. (Koch-Grünberg: Indianer-Märchen aus Südamerika, 1920. 10. és 47. sz. a.)

Mindenki ismeri az «Ördög lánya» meséjét, ha máshonnan nem Arany J. «Rózsa és Ibolyás c. verses feldolgozásából. A népi változatok Európaszerte ugyanúgy beszélik el a hősnő és párja szökését, alig elvétve találunk helyette illedelmesebb formát, a köpés helyett vízcseppeket vagy mint Aranynál 3 vérceppet. Hazai változatokból a típusnak 12 példányát ismerjük s közülök hatban köpés szerepel (Magyar Nyelvőr 17. k. 426.; u. o. 28. k. 42.; Arany László, Népmesék 7. sz.; Erdélyi J. Magy. Népm. 8. sz.; Kisfaludy-Társ. Népkölt. gyűjt. 9. k. 20. sz.; Gaal Gy. Népm. gyűjt. III. 35.)

Mikor a polinéziai gyógyjavas már-már halódó páciensét varázsló szertartásai közben füvel, vízzel életrekelti, elbeszéléseik szerint a beteg azzal tér magához: De jót aludtam! (P. Hambruch: Südseemärchen, 1916 43., 63., 64. és 68. sz. történeteiben.) A mondás szakasztott így fordul elő az «Állatos fivérek» és az «Irigy bátyák» mesetípusaiban, bármely nép változatformáit nézzük is. — Hasonló Ponape szigetén Mikronéziában az emberevő óriás szava édesanyjához, mikor hazajön és a hajlékában rejtőző hőst megérzi: Emberszagot érzek! (Hambruch id. m. 50. és 54. sz. a. v. ö. 348. 1. is.) Európának szinte összes Potifém-meséiben ugyané helyen ugyané szavakra találunk. — A núbiai Namaqua-törzsök egy állatmeséjükben említik, hogy lányos háznál a főnökapa a jelentkező vőjelöltet próbáknak veti alá, ki akarja tapasztalni derékségét; egyebek közt irtást kell végeznie az őserdőben, de nem kap hozzá egyéb szerszámot egy agyagfejszénél, amely első vágáskor eltörik (C. Meinhof: Lehrbuch der Nama-sprache, 1909. 159. 1.). Meséink szerint a hasonló helyzetbe jutott kérő üvegefszét kap, mellyel épűgy jár. Itt is, amott is az apja révén varázsolni tudó lány segít kérésén ... és így tovább. Szaporíthatnók példáinkat százszámra menő hasonló egyezéssel. (Belőlük igen sok össze van állítva Dähnhardt nagy gyűjteményében: Natursagen I—IV. köt. 1907—12.)

Félreismerhetlen tények előtt állunk. Bizonyító voltukat elismerte mindenki. Az angol iskola és Wundt azonban bennük sejtve a legfőbb kritériumot, az egész műfajt habozás nélkül visszavezették primitív világba, ősidőkbe. Tény viszont, amint láttuk A. Aarne megállapítása is; szerkezetileg e kezdetleges történetkéék és meséink felépítési módja között valóban rendkívüli a különbség; a bennük nyilatkozó világnézeti eltérés (szerelem, szellemek hatalmának legyőzése) sem mellőzhető vonás. Vájjon kiegészíthető-e a két nézet? Azt hisszük, igen; sőt a kettő kölcsönösen megvilágítván egymást, a valódi tényállás felismerését könnyíti meg. Am? primitív törzsek epikumai népmeséknek, a fogalom mai értelmében nem tekinthetők. Minősíthetjük mondáknak, de semmiképp sem meséknek. Viszont mai meséink alkotó elemei, motívumai nem egyebek kezdetleges világból való egyes rövid mondáknál. — A mondáknak általában, akár ősiek, akár újabb keletkezésűek, kettős életnyilvánulásuk van. Társulnak, halmozódnak s ismét szétesnek alkotó elemeikre. Psychikus vonzástörvényeknek engedelmeskednek akkor, midőn a tartalmukat kitevő analóg emlékképek alapján összeállnak laza csoportba; majd más erősebb vonzás szorosabb analógia az ad hoc kapcsolatot megrontja és újabb csoportosításba tömöríti. Viselkedésben emlékeztet e folyamat a chemia elematomjainak társulási módjára, melyek épígy alkothatnak lazább keveréket vagy szorosabb vegyületet, de amint valamely kívülről ható erősebb affinitás jelentkezik, az egyesülést megszünteti és más összetételbe egyesíti. Főhasonlóság pedig abban nyilvánul, hogy az elemek itt is, ott is önmagukban állandók maradnak, időtlen-idők óta változatlanok; Innen magyarázható mesemotívumaink azonossága a primitív mondákban találhatók. Az eredeti kis mondaegységek e biológia törvénynek engedelmeskedvén, a nagy idők folyamán számtalan társuláson mentek át. Míg maguk nem változtak, kapcsolódásuk módja haladt a kulturfokkal, mikor a társítást más-más eszmekörű emberek végezték. Az időközben keletkezett mondarészletek szintén közbeiktatódtak, újabb világfelfogást vive az ősiek közé. Ebben a chaotikus folyamatban volt, kellett lenni azután időszaknak, midőn az eseménykort már nem mondai, hitelesnek tartott adatokul mondták el, mikor a hitvilág lassú, de gyökeres átalakulásával az egykor vallási hitelt élvező mondatartalmak elvesztették komoly jelentőségüket, pusztá, fantasztikumká, a képzelet játszi kedves, de nem igaz termékeivé váltak, mikor szó r a k o z á s u l kezdtek emlegetni s a játszi képzelet szabadon csoportosította őket, tetszése szerint és mások tetszését keresvén vele. A most már másképp értékelt motívumok az átalakulás következtében mondaelemekből meseelemekké váltak és másféle hivatást kezdtek teljesíteni, hogy minőt, arra a különféle korokból érdekesen egybehangzó adataink vannak.

Az ú. n. Westcar-Papyrus, amely kb. 1700 évvel íródott Kr. e., egy keretes varázslómeze töredékeit őrizte meg; ebben olvasható a következő részlet: «Egy napon Kufui (Cheops) fáraó unalmat érzett és nem tudta idejét mivel eltölteni. Elhívatta ezért tanácsosait és rokonait s kérdé, nem tudna-e közülök valaki holmi történetet elmesélni?» Erre előállnak fiai és atyjuk szórakoztatására egy-egy varázsló-

mesét adnak elő. (G. Maspero: *Les contes populaires de l'Égypte ancienne*.⁴ 24.) — Kr. u. X. századból való az arabok első irodalomtörténeti műve, a *Kitab el Fihriszt*, amely az 1001 éj meséiről szólva, megemlíti, hogy ezt a könyvet állítólag I. Artaxerxes leányának: Humáinak számára írták, majd hozzát teszi: «Az igazság pedig az, amint Allah akarja, hogy az első ember, aki ilyen éjjeli történeteket mondatott el magának, Nagy Sándor (Iszkender) volt; többeket tartott maga körül, akik mesélni szoktak neki s ezzel felvidították. De nemcsak mulatságból hallgatta, hanem meg akarta belőlük tanulni, mikép kell az emberekkel óvatosságnak és elővigyázásnak lennie. Utána a Hezár Afszánét (1001 éj) más királyok is használták hasonló célra. Én többször láttam, de igazság szerint silány könyvnek tartom, teli együgyű históriákkal.* (1. *Ethnographia*, 1919. 50. 1.) — A perzsa «1001 nap» c. gyűjteményben Moradbak meséje így kezdődik: «Hudzsziadsz perzsa király nem tudott aludni s rossz kedvében kegyetlenkedni kezdett. Hogy betegségén és a lakosok életveszedelemén segítsen, orvosa mesemondókat hivatott eléje s ez lett álmatlanságának egyetlen ellenszere.» (Chauvin: *Bibliogr. des ouvr. arabes*, VI. 95.) — Az emlékezetes bagdadi kalifa, Harun al Rasid állandóan mesemondókat tartott maga körül, közülök Aszmai, Husszein és Alchali neveit a történelem is megörökítette. (Hammer: *Rosenol II.* 54. sz. a.) A mesélés lelki hatására jellemző a következő esete. Egyidőben megundorodott mindentől, előszólította eunuchját, Mazrurt, gondoskodjék szórakoztatásáról. Ez egymásután ajánlhatja neki: sétáljon kertjeiben, menjen háremébe mulatni, kincseit nézegesse, beszéljen vezéreivel és tudósaival. Semmi sem felel meg neki; kétségbeesésében Mazrur felajánlja, szórakozásul üttesse le az ő fejét, végre mesélőket hozat s a kalifa felderül. (Az 1001 éj Mandzsab története elején, Burton-fordítás XI. 197.) — Augustus császár is, hogy fáradságát elfelejtse, fabulatores-t hozatott magának (Sueton: *Octavius* 78.) hasonlóképp Tydorel breton király, akit nantesi polgárok szórakoztattak mesélgetésükkel. (G. Paris, Románia, VIII. 66.)

Példáink egyhangúnak tetsző sorozata több rendbeli tanulságot rejt magában. Mindenekelőtt azt, hogy a szórakoztató mesélgetés felkerültét történeti időponthoz kötni nem lehet, csak kultúrfokhoz. Emitt korábban (az egyiptusiaknál negyedfélezer év előtt), máshol későbbben áll elő a helyzet, hogy a primitív vagy félbarbár ember tételes vallásrendszerre tér át s vele egykori animisztikus mondái elvesztik komoly jelentőségüket, de fennmaradnak hagyományként továbbra is, mint mesemotívumok. Igazolják adataink másfelől azt, hogy a mese aránylag valóban késői termék, fejlettebb világnézet szükségszerű szüleménye, hagyományraktár, hova a szerepüket eljátszott ősvallási emlékek egy helyre gyűjtetnek s hivatást cserélnek annyiban, hogy időnkint a lelki váltógazdaság kívánalmái szerint elővételnek szórakoztatóul, elterelőül s mint lehető legegyszerűbb művészi szükséglet, öntudatlan tömeglélektani szerepet töltenek be. Így születik meg a népmese s innen kezdődik története. Ez a történet egyideig emelkedő irányt vesz. Fejedelmek, előkelők házai szerződtek, vagy lekötik az ügyesen kombináló mesélőket, ezek termékei is egyre tökéletesednek az előállott versenyben. A divat azután

a legfelső osztályból alászüremlik szélesebb rétegekbe; az amott közkeletű darabok vándormesélők ajkára kerülve, elterjednek a köznép között. Az egyre dúsabb termelés selectióra vezet, csak az ügyesebb, közízlésnek megfelelőbb dolgok maradnak meg, többi kivész az emlékezetből. Kialakul végül mindebből az a helyzet, hogy a nép egy bizonyos mennyiségű felülről kapott, tehát kezdettől fogva műterméknek készült mesét megtart, ez a mennyiség megrögződik nála, mint állandó mesekincse, amelyhez a magából alig tesz újat, de alig is felejt el belőle valamit. Ezalatt odafönt a kiváltságosak meséje továbbra is irodalmi csemege marad, mindjobban csiszolódik, finomul, tökéletes formájában azután lejegyzésre kerül s előállanak a kelet híres mesétárai: a Pancsatantra, Tripitaka (Három kosár), az Avadanyák (Buddha nagy tettei), a XI. századi Somádévá átírásában fennmaradt óriási Kathásarit-sagára (A mesefolyamok tengere), a perzsa 1001 nap, az arab 1001 éj és ezek európai visszhangjai: a Dolopatos, Disciplina clericalis, Conde Lucanor, Gesta Romanorum stb.

Az európai irodalom keleti meseanyaga, melyről cikkünk elején emlékeztünk, minden jel arra mutat, irodalmi úton került át nyugatra. Közvetítői azok a hispániai mörök, akik hanyatló arab uralmuk idején, majd a keresztény kor beköszöntével aránylag kevesen tértek vissza 500 éves új hazájukból keletre. Írástudóik nagy része is ott maradt, mulláikból szerzetesek lettek, latinul megtanulva, átültették méltán nagyra tartott meséiket barátársaik használatára, prédikációkat élénkítő példanyagul. Behatoltak az irodalmi formát öltött elemek ugyancsak szerzetesek révén a hősmondákba is, mint újabban Bédier nagy művében (Les légendes épiques. Recherches sur la formation des chansons de geste. I—IV. 1908—14.) kimutatta. Mindé keleti anyag valóban a XII. század alatt jut be az európai irodalomba. De korántsem szabad belőle arra következtetnünk, mint sokan tették, hogy Európa népei előbb mesét egyáltalán ne ismertek volna. Feljegyzés ugyan nem maradt róluk, de az évszázadokkal korábbi szent legendák motívumai közt lépten-nyomon mesevonásokra találunk. Tüzes fürdő, amely a jámbor áldozat közeledtére kihül és nem árt; követ kötnek rá, hogy a Tiberisbe fojtsák, de a kő fenn úszik a vízen (St. Pantaleon, Acta Sanctorum, júl. 27. VI. 412.), mindkettő ősi meseelem, mely szelvényben ismeretes. Szent Thekla csábítója elől hegybe menekül, a mögötte összecsukódó sziklák ruhája csücskét oda-szorítják (Lipsius-Bonnet: Acta Apostolorum apocr. II. 431.), Szent György tüzes vasbocskorral megy börtönébe (AA. SS. ápr. 23. III. 121.); az ártatlanul kiüldözöttnek gímszarvas jó tejet adni (Migne Patr. 565.) stb. közkeletű mesemotívumok. — Igaz, még nem teljes mesék! De ismervén az európai meseanyagban számos olyan típust, melynek keleten nyoma sincs (Hóféherke, Jávorfa, Kék szakáll, Madaj rabló, Drosselbart, Halálkoma, Halott vőlegény, Ördög mátkája, Cigány az égen és a pokolban stb.), s tekintetbe véve, hogy az óvilágból ismeretes görög és latin mesék is (Polifém, Ámor és Psyché, Theseus-monda, Rhodope cipője, Midás-monda) szelvényben elterjedtek egész Európában, sejteti egyrészt az egyenes kapcsolatot az ókorral, ahol a mese Kelettől függetlenül indult virágzásnak,

másfelől a kelta anyagnak átmeneti formáiból több kétségtelen példa maradt meg a Hergest-i Vöröskönyv VIII. századi gael szövegeiben. Mindez bőséges bizonyítékul szolgál amellet, hogy a XII. század előtt Európa népei ismertek teljes meséket s rájuk később a keleti mesék legfeljebb formailag hatottak. A XII. sz. után tehát a mesemondás divata két áramlatban halad, egyik a felső körök Keletről jött irodalmi anyaga, másik a köznép helyi mesetudása; mint két egymástól elszigetelt folyam halad mindegyik a maga útján: egyik a felszínen szemmel láthatóan, másik elrejtve a naiv tömegek lelke mélyén, mintegy alsó geológiai rétegben.

Utolsó, még nem tisztázott probléma, a vándorlás kérdése s a vele kapcsolatos kiegyenlítődés tényének magyarázata. Benfey szanszkrit elméletéből a vándorlás feltevése szükségkép következett, másféle közvetítéssel nem adhatott volna elfogadható megoldást. Az azonos meseanyag európai folklóreunkban szintén csak úgy volt elképzelhető, ha rendes diasporát, következetes szétszóródást fogadunk el. Annyira kézenfekvőnek tetszett a kiegyenlítődésnek ez egyetlen módja, hogy az egymást váltó elméletek sorra átvették a legutolsóig: Aarne is erre építi rendszerét. — Már pedig nézetünk szerint a metaforikus elnevezés: a «vándorlás» szó-maga ruganyos jelentésénél fogva végzetes tévedésre vezetett. Mindenki beleolvasta a szó fogalmának összes reális jegyeit s a mesét, mint élő valamit képzelte maga elé, amely mozog, halad, terjed, s amely önkénytelenül maga után vont a másik metaforát: a növényfajok elterjedésmódjára való utalást. Eszerint a mese egy központból (fészekből) indul széjjel, tovarapózik; ahol akadályra lel, megakad, de minél tovább jut, annál inkább vesz eredeti jellegéből, helyi viszonyokhoz simul s alkalmazkodása közben módosul. Tehát minél eltérőbb alakulatra találunk, az annál nagyobb utat tett meg s e megfigyelés felhasználásával ki lehet kutatni az Ősfészket, a keletkezés helyét és meg lehet állapítani az ősfórmat, az eredeti típust. Ez Aarne földrajz-történeti (finn) módszere. A végzetes tévedés abban van, hogy a mese magától nem vándorolj azt viszik vándorló emberek, csoportok magukkal. Ez emberek vándorlásiránya, mozgásútjai pedig kiszámíthatatlanok; ellen nem őrizhető összevisszaság előtt állunk s ha erre, az ú. n. vándorlásra építjük fel a kutatás rendszerét, tudományos biztosságra sohasem teszünk szert. Szerencsére sem az egyenletes elterjedtség magyarázatához, sem a típusváltozatok keletkezéséhez a flora-szerű tova-terjedés elfogadása nem okvetlen szükséges. Egyszerűen kikapcsolhatjuk a vizsgálódás menetéből, nélküle mit sem veszünk, aminthogy vele sem nyertünk semmit.

A kiegyenlítődés magyarázata ennél egyszerűbb és biztosabb alapot nyer, ha kultúrtörténeti megvilágításba helyezzük. Be kell tekintenünk kissé a középkor életviszonyaiba, közállapotaiba s észrevennünk a roppant különbséget, mely ama kor s a mi időnk között mutatkozik. A középkori ember nyugtalan, vándoréletű; alig lehet őt földhöz kötni. Innen a sok drákói rendelkezés, amely megtiltja neki telephelye elhagyását, A népvándorlás félezred éven át tartó migrációi óta az embercsoportok még nem nyugodtak meg. A polgárosultság százféle szála,

amely egy helyhez köt, még nem érezhető az ő idejükben. Holmijuk alig van, naiv képzeletük hallomás útján szerzett adatokból Paradicsomot ígér nekik más helyen. Könnyű szívvel, könnyű teherrel, kalandvágygal lelkében mozog és nyüzsg a tömeg kisebb-nagyobb csoportokba verődve Európa egész területén. Ennek az ösztönös nyughatatlanságnak eredői azután azok a szokások, intézmények, melyek nemzetközi, mindenkire kötelezők s amelyek tudattalanul ezt a vágyat szolgálják, ennek psychikus levezetői. Akiknek katonáskodás a mesterségük, zsoldoscsapatokba állnak össze, elvetődnek így a kontinens minden országába; vallásos tömegek kerekednek fel s elzarándokolnak ki gyalog, ki lóháton Rómába, Compostellába, a spanyol tengerpart e legnyugatibb pontjára (hazánkból is számos esetben indult ide búcsújárás), vagy megindulnak egy jelszóra Jeruzsálem felé; volt eset, mint tudjuk, hogy serdületlen gyerekhad vágott neki a szörnyű útnak. A céhek legkorábbi szabályzataiban megvan az utasítás, hogy a mesterlegény menjen világot látni, éveket kell más országokban töltenie, minél több földet járt be, annál nagyobb érdemül tudják be neki, mikor mesterré avatják. Mindez az állandó mozgásban levő elem viszi magával legkönnyebb terhét: ismereteit, tudását; a hetekig, hónapokig együtt haladók kölcsönösen kicserélik tapasztalataikat; hogy az út rövidüljön, idő teljék, szórakoztatóul mesélnek egymásnak. Mindegyik kiad magából a hosszú együttlét alatt mindent, ami emlékezete tárházában megvolt és felszedi másoktól a még ismeretlen, nem hallott dolgokat. Az emberekben a közlésvágy egyensúlyt tart az ismeretlen kívánó mohósággal. Gondoljunk csak Chaucer canterbury-i búcsúsaira s a novelisták keretes elbeszéléseire. Mindegyik úgyszólván magvetője a maga történeteinek, meséinek, ami sokszorosan megismétlődve más ajkon, a kicserélődésnek oly magas hatványára emelkedik, hogy az ismert néhány száz mese okvetlen eljut mindenhová s a kiegyenlítődéssel ezzel be is fejeződött.

Más, nehezebb kérdés a messze Keletről ideplántált történetek esete. Benfey karaván-magyarázata ehhez nem ad kielégítő megoldást. A más oldalról, Hispánián át történt átszüremkedés, mint mondtuk, tisztán irodalmi természetű volt s különben is tudjuk a változatok tanulmányozásából, hogy az ázsiai mesék inkább otthonosak Európa keletén élő népek folklorjában, mint a nyugati széleken. Az orosz, rutén, délszláv, délolasz, sőt a magyar mesék is több keleti típust és elemet tartalmaznak az angol vagy skandinávnál. A karavánnal magyarázás az elterjedt hatás tekintetében vérszegénynek mutatkozik; arányaiban nem elég jelentős momentum ez ismeretlen néhány ember hosszú útja, melyet mindig ugyanazok tesznek meg s ugyanazokkal érintkeznek, ha egyáltalán értik néhány vezetőn kívül egymás nyelvét. A keleti meséknek oly tömege ismeretes Közép-Európában s ezek a tibetieknek oly tökéletes hasonmásai, hogy az áthozatalt és megrögzítést nagyobb arányú népmozgalomnak kellett véghezvinnie. A részletkutatások néhány meglepő eredménye azt a meggyőződést érlelte ki bennünk, hogy e termékeket a nagy népvándorlás idején Keletről jött tömegek hozhatták magukkal s tarthatták fenn saját hagyományaik közt. A feltevés részletes meg-

okolása most messze vezetne, a vizsgálódás sem terjedt ki még eléggé az új irányban, egyelőre csak annyit látunk, hogy a kutatás e feltevés körül gyümölcsözőnek ígérkezik.

Százéves vizsgálódás történetét zárjuk le ezzel. A rengeteg folklore-anyag a tanulmányozás folyamán rendszerbe foglaltatott, a típusok és variánsok osztályokba vannak sorolva. Kérdés: mi elvégezni valója van még a kutatásnak s a vele foglalkozónak mi biztosat, eredményben jelentőset van reménye belőle nyerhetni? Mert látszólag az eddig felmerült elméletek egymást váltva, egymás hóhéraivá lettek. Egyáltalán nem sisyphusi munka-e az egész fáradozás? Hiszen a gyűjtés egyre tart, a még ismeretlen nyers anyag temérdek s az új közlésekkel a kutatónak új meg új baja akad. Az így újonnan felmerült adatok felforgathatják a mai tetszéstől teóriákat; hogyha pedig e lerontó adatok nyomán új feltevés áll elő* azt is megcáfolhatják az utána következő anyaggyűjtés tanulságai f — Első ellenvetésünk e gyakran hangoztatott érveléssel szemben az, hogy végkövetkezményében minden tudományos bűvárkodásnak ez a sorsa. De meg a beállítást nem is fogadhatjuk el teljes érvényűnek. A régibb teóriák koránt sem semmisülnek meg; egy részük, mint pozitívum, mindenkorra fennmarad. A feltevések sorozatával a pozitívumok sorozata is egyre növekszik s aki megfigyeli, észreveheti, hogy minél későbbi valamely tudományos elmélet, annál több a maradandó s kevesebb a kivető benne.

Mi is egyre biztosabb talajon járunk. Az újon felgyülemelő anyagtól sem kell tartanunk. A népmese nem kimeríthetetlen tenger; sokkal kevesebb az alapanyaga, mint a járatlanok hinnék. Az állandó típusok összegét már is alaposan ismerjük. Különösnek tetszhetik, de tény, hogy évtizedek óta nem merült fel a nemzetközi gyűjtésekben egyetlen új típus sem s nincs kilátás rá, hogy a további felgyűjtés alatt csak egy is felbukkanjon. A folytatólagos gyűjtésre nem is ezért, hanem a változatok miatt van szükségünk, bár ezek nagyrésze is vagy már ismert lesz,, vagy mint értéktelen, kiselejtezendő.

Ismeretkörünk tehát ki van kerekítve, határai tovább nem tolódnak s azon belül adatszerű meglepetés többé nem érhet. Az ismeretanyag ezzel teljes lévén, annak körén belül biztos áttekintéssel haladhatunk végecélnk felé, amely nem más, mint: a néplélek epikus jellegű tartalmi elemeinek megismerése és megmagyarázása.

Solymossy Sándor.